

Alt-i-alt: Et gensyn med Poul Borums syn på *Digteren Grundtvig*

Af Hans Hauge

Digteren og kritikeren Poul Borum overraskede ved i jubilæumsåret at udsende en bog, der insisterede på at være om digteren Grundtvig. Bogen var henvendt til to grupper: dels de teologiske Grundtvig-forskere og dels litteraturkritikerne.

Han mente ikke, at de teologiske Grundtvig-forskere kendte moderne litteraturkritik. Derfor var bogen en litteraturkritisk bog. Han syntes heller ikke, at litteraturforskerne kendte nok til Grundtvig. De værdsatte ham ikke. Det ville Borum med sin bog råde bod på. Han ville vise, at Grundtvig var en af vore største digtere.

Borum viste, at i alt hvad Grundtvig skrev, gemte der sig en poetik. Han argumenterer for, at i 1815 fandt Grundtvig sit eget sprog. I det hele taget var målet for Borum at kanonisere Grundtvig og fremhæve ham som den største digter. Der var digte, som han kaldte intet mindre end fuldendte blandt andet i polemik med F. Rønning. Han leverede også en række fremragende tekstanalyser af kendte salmer og sange og kommenterede de fleste især samtidige Grundtvig-forskere. Og til slut vendte han sig mod tidens tendens til at bruge Grundtvig til et eller andet formål. Man kan sige, at hans læsning af Grundtvig var æstetisk.¹

Sin særlighed må hvermand tæmme,
ej højne sig og ej gå fremme,
men jævnt sig midt i massen gemme.
Human er tiden, siger fogden;
Og dersom blot humant De tog den,
De kunde vorde noget stort.
(Henrik Ibsen, *Brand*)²

1. Poul Borums bog hedder *Digteren Grundtvig*. Den udkom i 1983, og den var vel lidt af en overraskelse. Borum beskrev Grundtvig med ordet "særsyn" og hans værk som værende en helhed, hvilket han beskrev med alt-i-alt.

¹ Denne artikel er en revideret udgave af et foredrag holdt i Vartov 3. november 2007 ved et litterært Grundtvig-seminar.

² Ibsens præst, Brand, bygger jo til dels på grundtvigianeren og højskolemanden Christopher Bruun. Han og Grundtvig – og Borum – tæmmede ikke deres særlighed og gemte sig ikke i massen.

Ikke mange forbandt Borum med Grundtvig. I det ydre så Borum både meget moderne og modernistisk ud. Han fulgte i det ydre moden, men i sin digtning en klassisk modernisme, og det er mit indtryk, at han som litteraturkritiker var ganske traditionel. Han kendte til, men brugte kun ganske lidt af samtidens mest avancerede litteraturteori. Måske kunne han godt sammenlignet med samtidens Grundtvig-forskere se moderne ud – altså hvis man sammenligner ham med for eksempel Gustav Albeck eller Jørgen Elbek – men i forhold til samtidens litteraturteori var han ikke så avanceret.

I 1966 udkom Borums *Poetisk modernisme*. Og den må vel betegnes som et hovedværk i modernismens begrebs- og litteraturhistorie. Det er en bog, som i sin tid gjorde et stort indtryk på mig som gymnasieelev med interesse for moderne lyrik. I gymnasiet brugte vi også Borums udvalg af moderne dansk lyrik. Og jeg husker ham fra et foredrag, hvor jeg vel var førsteårsstuderende, på Aarhus Universitet. Han talte om meningsmetrik – og om Brorson og sin egen lyrik. Jeg kan endnu huske, hvordan han deklamerede Goliat drog fra Gath. Dette foredrag blev trykt i *Kritik* 9, 1969.

Jeg har brugt hans *Poetisk modernisme* lige siden. Der var dog noget, der allerede dengang irriterede mig, og det var hans totale afvisning af den engelske lyriker W. H. Auden, som jeg på det tidspunkt var optaget af. Auden var jo dybt inspireret af Kierkegaard og var blevet en kristen lyriker, hvor han i 1930'erne havde været freudo-marxist. Men en ting viser det, som er så karakteristisk for Borum eller hans litteraturkritik: han var kritiker i den forstand, at han bedømte, om litteratur var god eller ej. Han evaluerede. Enten skamroste han, eller også afviste han totalt.

Poetisk modernisme var encyklopædisk. Poul Borum har læst mere, end der findes, skal Elsa Gress have sagt om ham. Næsten den eneste litteraturteoretiker, han brugte dengang, var Northrop Frye. Det kan nok overraske, for Frye var jo kendt for totalt at afvise, at litteraturkritik skulle bedømme litteratur. I dag må man vel sige, at som lyriker betyder Borum ikke så meget³. Han var og er vel lyrikernes lyriker og havde lidt samme rolle i Danmark, som Ezra Pound havde i fortidens London. Man kan heller ikke sige, at hans bog om Grundtvig har haft nogen virkningshistorie. Det er således ganske underligt, at en af hans elever, Niels Frank, i *Alt andet er løgn*, kan skrive om Poul Borum som kritiker uden overhovedet at nævne Grundtvig-bogen.

³ I *Hovedsporet* er hans indsats næsten kun den at have opdaget Momberg i 1968.

2. Da bogen udkom, var Grundtvig-interessen så småt ved at aftage, selvom det var Grundtvig-år. Samme år udkom *Efterklange* med foredrag fra et Grundtvig-seminar på Københavns Universitet 16. maj, som Poul Borum deltog i.

Grundtvig fik jo en af sine mange renæssancer, da venstrefløjen adopterede ham i kampen mod Fællesmarkedet, indvandringen og kapitalismen – det vil sige de mobiliserede det nationale og politiske hos ham. De gjorde det samme med Grundtvig, som Dansk Folkeparti gør i dag. Ingen er kommet så dybt ned i, hvad det vil sige at være dansk, skrev Ebbe Reich i *Frederik* fra 1972. Det samme kunne en DF-grundtvigianer sikkert sige i dag.

Poul Borum var ikke interesseret i denne nationalt-politiske Grundtvig, men i digteren. På det punkt var Borums bog tidstypisk. Det kan vi godt få til at passe sammen med, hvad der begyndte at ske med lyrikken i begyndelsen af 1980'erne – Schlüter-epoken. Man begyndte igen at interessere sig for digtning som digtning og ikke som alt andet. At se Grundtvig som digteren var en speciel æstetisk gestus, som i samtiden også blev stærkt fremhævet af en amerikansk litteraturkritiker, som Borum brugte i bogen, nemlig Harold Bloom. Det var ham, der senere skrev bogen *The Western Canon*, og vi skal også huske, at det var Poul Borum, der i Danmark satte kanondiskussionen i gang i slutningen af 1980'erne.

Borum ville således kanonisere Grundtvig i 1983.

Marianne Stidsen beskriver i *Hovedsporet*, at der i løbet af 1980'erne igen opstod et "behov for at se litteraturen i forhold til en historisk tradition baseret på æstetiske snarere end politiske og sociale kriterier. Med den ældre modernisme-kritiker Torben Brostrøms fanfareagtige ord: "*Orfeus is back in town!*" (Stidsen 2005, 634). Hvad det teologiske angår, skal det nævnes, at det var på samme tid, at den narrative teologi et stykke tid blev dominerende, og den knyttede eksplicit an til Grundtvig – især hos Svend Bjerg. Dog var Borum ganske afvisende i forhold til Bjerg. Og disse år var også højdepunktet for interessen for Løgstrup. Hvor den marxistiske og politiske Grundtvig afløste den tidehvervske i 1970'erne, afløste den æstetiske og litterære Grundtvig den politiske i 1980'erne, i 1990'erne var der forgæves forsøg på at universalisere ham, og i dag er han så igen tidehvervsk som i 1960'erne.

Det er i det hele taget usædvanligt at se Grundtvig som digter, og kun få har formået eller ønsket at gøre det. Lad mig tage et enkelt eksempel fra en folkebog om danske digtere, Hans Brix's, hvor han indleder med dette, som, antager jeg, er noget, de fleste er enige om: "Når vi regner N. F. S. Grundtvig blandt de danske digtere, så fastholder vi samtidig, at det ikke var hans egentlige opgave, det han følte

som sit livskald, at skabe poesi” (Brix 1955, 188). Jeg skal ikke tage stilling til, om det er sandt, men jeg går ud fra, at mange ville være enige. Det kan understøttes af mange steder, hvor Grundtvig selv var poesi-kritisk, og der findes hos Grundtvig hele tiden en kritik af digtningen, mest berømt stedet fra “De levendes land” om, at når skyggen er ligest, da hulke de små, som stirre derpå. Borum siger det modsatte.

Hos Brix er poesien gjort til noget lidt marginalt, mens Borum løfter den frem og gør den til det egentlige. Grundtvig var på jagt efter et sprog. Borum, kan man sige, mislæser Grundtvig, for nu at bruge et udtryk, der blev populært i 1980’erne blandt litterater, men dog kun hvis Brix har ret, hvad vi ikke kan være sikre på. Det lader sig næppe afgøre, hvad Grundtvig følte var hans livskald.

Borum har to mottoer til sin bog: et fra Anders Nørgaard og et fra René Char om, at det er træet, der ser. I sig selv en overraskende sammenstilling; og muligvis tilslutter han sig Nørgaards ide om, at en forståelse af Grundtvigs syn ikke er en intellektuel sag, men en sag om “ånd og liv”, og den anden ide om – som Nørgaard har fra Goethe – at kun det lige forstår det lige. Skal vi tage det alvorligt, siger Borum, at hans bog er åndelig, og han er lige med i denne specielle betydning af ‘forstå’. Det er jo en mini-hermeneutik, som findes her hos Nørgaard, og den er partikulær. Den gælder, kan vi formode, kun om Grundtvig. Man skal være Grundtvig-lig for at forstå ham.

3. Indholdsfortegnelsen i Borums bog skal vi heller ikke overse, for den ligner et konkret digt, med en liggende V-form som ligner en vis barfods- eller amatørstrukturalisme, som visse teologer praktiserede i disse år med Grundtvigs salmer, hvor de fandt V-former overalt.

Borum er omhyggelig med at sige, hvad han vil, for han indleder med at sige, hvad slags bog, der er tale om: *Digteren Grundtvig* er en “litteraturkritisk bog”. Han er ikke interesseret i, hvad Grundtvig også er, og så fortsætter han med at sige, at han i over tredive år har været overbevist om, at Grundtvig er Danmarks største digter. Over tredive år. Prøv at tæl tilbage fra 1983, så kommer vi til 1953. Det er hele hans digterliv, for hans første digtsamling udkom i 1962, men der er heller ingen tvivl om, at Borum godt vidste, han provokerede, dels ved at sige det om Grundtvig og dels ved i det hele taget at sige det. Det var jo tabu dengang at evaluere digtere på den måde. Han kalder det bogens hovedtese, der, som han siger, ikke kan bevises, men det kan eksemplificeres med punkt-analyser, og den måde at lave litteraturkritik på kender vi fra T. S. Eliot og F. R. Leavis. Jeg kan huske, hvor håbløst vi fandt det, da jeg begyndte at læse, og vores lærer sagde, at formålet med litteraturkritik var “elucidation and

evaluation”. Litteraturvidenskab skulle være videnskab, mente vi, men det gjorde Borum ikke.

Borum var godt klar over, at Grundtvig-kendere ikke kendte ret meget til litteratur, så bogens formål var at lære dem om litteratur, samt at lære litterater lidt om Grundtvig. Han antyder dermed, at Grundtvig syntes forsvundet ud af kanon.

Hvordan, hvor og hvornår blev han overbevist om, at Grundtvig var den største? Det var i 1953, for han nævner, at da begyndte han at læse dansk og gik til timer hos Gustav Albeck. Dér gik det op for ham.

Man skal her huske på, hvordan synet på Albeck var blandt nordiskfolk i disse år, hvor man endnu levede i efterklangen fra universitetsmarxismen. Borum rehabiliterer Albeck og igen – afstanden mellem Borum og Albeck kunne i det ydre ikke være større, men det viser sig, at Borum engang skrev en opgave til Albeck, som tilsyneladende indgår i bogen. Han har altså, kan vi forestille os, fundet en 30 år gammel studenteropgave frem. Dernæst takker han Jørgen I. Jensen, fordi denne havde bedt ham anmelde Flemming Lundgreen-Nielsens *Det handlende ord*. Denne kalder Borum en “håndbog”. Og han følger den i de første kapitler nøje, men kun som håndbog.

4. Borum har opfundet en særegen struktur, som han siger, han har udledt af Grundtvig. Borums ideal som kritiker var, at kritikeren var medskabende. Bogen er bygget op efter den struktur, forklarer han til slut, men det virker fortænkt og lidet overbevisende. Det er vel et forsøg på at skrive grundtvigsk om Grundtvig. Borum ville sikkert også vise, at han var en slags selv lært strukturalist.

Han indleder sin læsning med en analyse af den første trykte tekst af Grundtvig. Teksten er ikke lyrik, men en politisk tekst fra en avis. Denne begyndelse er vigtig, fordi Borum netop ikke begynder med en i traditionel forstand poetisk tekst. Man kan finde alt-i-alt. Borum siger altså, at Grundtvigs første litterære tekst er følgende: “Et særsyn i det nittende århundrede”. Det er fra et læserbrev i *Politivennen*, 1804. Første side er en tolkning af denne overskrift.

Borum fortsætter derefter med at diskutere dagbøgerne som *litterære* tekster og afviser forsigtigt og høfligt biografiske læsninger og gentager to gange: Han var digter. Han var digter og knytter det til hans “kaldsbevidsthed” (15). Videre viser han, at når Grundtvig skrev om andre forfattere, gælder reglen, at han skriver om, hvordan han selv vil skrive, og hans digte begynder at være selvrefleksive og indeholde skjulte “poetologiske” temaer. Med andre ord er der noget skjult i de tidligste skrifter lige fra det første, hvori ordet “særsyn” indgår: de skjuler det litterære, det poetiske. Det kommer til syne i 1815 og skulle være at finde i resten af forfatterskabet, som Borum dermed beskriver

som selv-refleksivt. Grundtvig skrev altid også om at digte, uanset hvad han skrev.

Borum kredser om dette ord: særsyn, det særlige også ved Grundtvig. Faktisk indleder han med, at gøre Grundtvig mere mærkværdig og mere særlig end mange andre endda i verdenslitteraturen, og dette særlige finder han i ordet “så”, der bliver et kerneord, fordi det ifølge ham er det specielt “grundtvigs-danske”, fordi det ord markerer “naturalighed mellem himmel og jord”, og det er det, der er særkendet: særsynet. Det er linjen “på himmelen tindrer de stjerner så små / så tindrer de smålys i hytternes vrå / og lyser de bønder til senge”. Det er jo de bønder, som solen også først skal skinne på om morgenen, når de lærde endnu sover, fordi de stavede om natten. Ligheden mellem himmel og jord er hans egentlige særsyn, eller med andre ord hans metafor. Himmel og jord ligner hinanden - så meget at de næsten er identiske. For Borum var Grundtvig anti-dualist – her tror jeg han havde ret.

Herefter følger Borum forfatterskabet kronologisk støttende sig på Flemming Lundgreen-Nielsen, for at nå frem til den ting, som alle skal nå frem til: at tage stilling til årstallene hos Grundtvig. Borum følger Helge Toldberg og siger 1815. Men først har han denne morsomme opdeling, og jeg ved ikke, om den er Borums: Grundtvig meldte sig ind i Indre Mission i 1811, i Kirkeligt Samfund i 1825 og i Tidehverv i 1832.

Borum mener, at i 1815 fandt Grundtvig sit eget sprog, og det knytter han til en ide om, at sprog og eksistens skulle være et. Det er således ikke ydre begivenheder, Borum bruger, men poetiske. Ellers betød 1814 og tabet af krigen og Norge jo da ellers en del for Grundtvig, men den slags interesserer ham ikke. I 1815 åbenbares, hvad der var skjult fra begyndelsen i 1804. Borum kalder det intet mindre end en produktions-eksplosion. Hvordan sker sådan noget? Hvad vil det sige at finde sit eget sprog? En måde at formulere det på, ville være at sige, at Grundtvig var kommet fri af sine forgængere eller indflydelsen fra tidligere digtere, men der kunne også være ydre årsager. Statsbankerot, fremmede tropper i landet, nederlaget, Napoleon – alt det fik Grundtvig til at begynde at opdage det danske. Det er den fælles fjende eller den onde anden, der skaber fællesskaber, og det var jo også noget, der skete i disse år.

Men tilbage til Borum, der for eksempel kalder disse strofer for intet mindre end fuldendte

Frænder! Brødre! O, så hører
dog, hvor fædres ånd sig rører
i mit hjerte og mit ord!
Kan I stande kolde, døve?

Vil I fædres ånd bedrøve?
 Skal han flygte bort fra Nord? (28)

Metoden? Beviset? Den er kendt fra Matthew Arnold *touch-stones*. Borum argumenterer ikke; han viser blot og håber, alle kan se det. Det er således digtsamlingen *Kvædinger eller Smaakvad*, hvori Grundtvig bedømte sig selv, der for Borum er gennembruddet. Men hvad nu med Grundtvigs selvopfattelse? Han ville på en måde ikke være digter, men skjald. Jeg standser et øjeblik ved det, for det betød meget for F. Rønning i dennes store Grundtvig-bog. For Rønning er der hos en digter en "meget løs forbindelse mellem personligheden og den digteriske ævne", mens en skjald "synger hvad mennesket tænker og føler", og han citerer Grundtvigs "altid jeg sang hvad jeg havde i sinde" og Rønning kommenterer: "digtingen bliver et aftryk af personligheden" (II, 102).

Det er det stik modsatte af T. S. Eliot – i en vis forståelse af ham – for hvem digtning var en flugt fra personligheden. Rønning er her tæt på Brandes og det syn på digtning, at den umiddelbart er udtryk for eller aftryk af personligheden, det vil sige *mimesis*. Synspunktet er ærkeromantisk, og det er det, Borum kæmper imod ved hele tiden at forsøge at læse Grundtvig som digter, men, som jeg vil vise, det lykkes sjældent for Borum. Det skyldes ikke Grundtvig, men Borums egen litteraturkritik og opfattelse af kunst og æstetik. For Rønning er Grundtvig alt for *ekspressiv*, hans *vælde* for spontan, som om han ville sige alt for meget, og derved bliver der for lidt form. Det er et ekko af Hegels æstetik. Det er det, Borum polemiserer imod ved netop at kalde teksterne fra omkring 1815 intet mindre end fuldendte. Hvis de var, hvad skulle han så bagefter?

Jeg plejer at sige, at Grundtvig havde mange meninger og få tegn i modsætning til Kierkegaard, der havde få meninger og mange tegn. Men altså: For Rønning er der for meget kraft og for lidt form, hvad han metaforisk udtrykker ved at "Guldet findes i Grundtvigs digtning ikke rent, men isprængt med uædlere metaller". Heri forklares i samme bevægelse det vanskelige ved at læse Grundtvig som digter og *kun* som digter. Poesien var ikke det centrale, som også Brix sagde. Og jeg vil føje til, der er ingen tekst, der ikke er isprængt uædlere metaller, for nu at bruge denne metafor.

5. Igen er det konflikten mellem litteraturforskerne og grundtvigianere, som Borum er interesseret i, for han ser en konflikt dér, og det mener jeg, han har ret i. Det er, som om man enten er litteraturforsker eller Grundtvig-forsker. Teori og Grundtvig kan åbenbart ikke forenes. Det gælder Christian Thodbergs læsninger af prædikerne eller for eksempel Peter Balslev Clausen om salmerne.

Både litteraturforskerne og grundtvigianerne, som Borum kalder dem, frakender ham pladsen som digter. De første føler ham “mindreværdig”, de sidste “merværdig”. Borum undrer sig derefter over, at jyden, fynboen og sjællænderen, Kierkegaard, Andersen og Grundtvig, altid er faldet uden for litteraturen i snæver forstand. Også her kommer han ind på oversættelsen. De to første kan oversættes og er blevet det, men hvad med Grundtvig? Han forsvarer Grundtvig og søger igen at forklare, hvorfor det er så svært at læse Grundtvig som litteratur, for han fulgte ikke med. Og føjer til “de gammeldags litteraturhistorikere kan ikke finde ‘påvirkninger’” (35). Det er ikke let at vide, hvem han tænker på, og han føjer til, at Grundtvig var samtidig – et af de ord, han benytter ofte – og hermed menes kun, at hans tekster var parallelle med Christian Winthers og Paludan-Müllers. Det kan jo godt synes underligt, at de tre store på en måde faldt uden for litteraturen, men måske er det så litteratursynet, der er noget galt med.

De to næste kapitler handler om dels myten og dels historien. Dog må Borum indrømme, at Grundtvigs syn på myten gjorde hans efterfølgende værker mindre “fuldkomne” end Oehlschlägers. Han har ganske enkelt svært ved at bedømme myteskrifterne æstetisk. Og hvad historien eller Grundtvig som historiker angår, da føjes intet nyt til. Borum går ofte ud fra en slags tese om, at hos Grundtvig er alt i alt, og det kunne jo forstås derhen, at skal man læse Grundtvig, skal man på forhånd opgive alle traditionelle genreforskelle og forsøg på at skelne mellem litteratur og ikke-litteratur. Men det gør Borum ikke, og det gør “grundtvigianerne” heller ikke – eller Rønning eller Brix.

Om *Nordens Mythologi* fra 1832 hedder det blot, at den skal læses med samme “selvfølgelighed som man læser andre levende klassikere” (54), uden dermed at sige, hvordan man gør det. Projektet og tesen er jo hele tiden at vise, at Grundtvig er den største, og at han er en levende klassiker, eller at han er kanonisk; et ord, man ikke brugte i 1983. I analysen af slutningen af rimbrevet bruger Borum retoriske termer for at beskrive det: digtet er en øvelse i overtalelse, *persuasio*. Indtil nu har Borum undladt at nævne “Strandbakken ved Egeløkke”. Det var *Kvædinger*, der var hovedværket, men her dukker det op skjult. Grundtvig griber, siger Borum, sit “primære strandbillede fra sit første nu 1832 så småt som klassiske anerkendte digt om strandbakken.” Men det ord, *særhed*, som Borum fandt i den første linje af Grundtvig, dukker også op her. Det er særsynet, der gør ham til digter. Det samme er ifølge Bloom det, der gør en digter kanonisk. Bloom kalder det en ikke-assimilérbar fremmedhed.

Grundtvig vil være med i kappestriden om rang – som digter. Borum var på det tidspunkt, han skrev denne bog, selv influeret af den amerikanske litteraturkritiker Harold Bloom. Borum, kan man mene,

formåede aldrig selv at blive en indflydelse; han havde læst for meget, hans hoved var for fyldt med digte. Blooms teori (Bloom, 1973-77) går ud på, at digtere kappes med andre om at blive den første, den største og den bedste, men de ved, at de kommer for sent, og at de er dømt til at være epigoner. Borum forsøger i denne bog at fremstille Grundtvig som original, det vil sige som en indflydelse, der selv har vundet over sine forgængere. Det er det, der ligger i ideen om særsynet, og i det jeg citerede ovenfor – litteraturhistorikerne kan ikke finde påvirkninger på Grundtvig. Der er en hel del om det; Grundtvig ligner faktisk ikke sine forgængere ret meget. Når han aldrig blev dramatiker, var det, fordi han ikke ville kunne overvinde Holberg eller Oehlenschläger. Men han slog de fleste salmedigtere ud; især dem der kom efter ham. Det er Grundtvigs skyld, at vi har så få nulevende salmedigtere. Simon Grotrian har taget kampen op, og han har ikke tabt, sådan som de fleste andre har.

Vi kunne gå så vidt som til at sige, at Borum var hæmmet af Grundtvig, som han aldrig kunne overgå. Grundtvig selv kæmpede livet igennem mod de to store, Brorson og Kingo, og han vandt næsten.

6. I kapitlet om “Syn” hedder det: “Samlingen i 1810 rummer dog ingen stor poesi” (92), og senere siger han om andre digte, at der “er fine detaljer”, eller at han har lidt svært ved at få nogle ordspil til at passe eller “digtet som helhed er ikke vellykket”. Imidlertid finder vi her Borums ganske dekonstruktive udlægning af modsigelsens grund-sætning. Han kalder den en logisk/poetologisk konstant (98), og han forstår den sådan. Når vi siger noget, siger vi samtidigt noget andet, “nemlig et fravær og et skjult nærvær”.

I samme afsnit diskuterer Borum en lang række andre Grundtvig-tolkere især i forbindelse med, hvad der menes med billedsprog hos Grundtvig. Her trækker Borum på Northrop Frye – uden dog at nævne ham – idet billed-ligheden er det afgørende, for det er Fryes metafor-forståelse, som han genfinder, hvor A er lig B. Det passer perfekt til Grundtvig.

Borum roser som regel Grundtvig-forskere som Toldberg, Albeck, Michelsen, Grell osv., men Poul Behrendt får ubarmhertig kritik. Han er et eksempel på et af “naturalismen-efter-Brandes skolet litteratur-syn, som ikke fatter den egentlige grundtvigske billed-lighed” (101).

Herefter viser Borum, at han dog er klar over, hvad der ellers foregår inden for litteraturvidenskaben, for han inddrager Paul de Man. Der er en indgående gennemgang af de Mans læsning af et Hölderlindigt, der handler om, at poesi *netop ikke* opstår ligesom blomster. I denne tekst gjorde Paul de Man op med nykritikeren William K. Wimsatt Jr.s opfattelse af det romantiske billedsprog. Hos de Man er

bevidsthed og omverden totalt adskilte i den romantiske lyrik. Der er præcist ingen billed-lighed. Borum kunne se, at Paul de Mans essay var epokegørende, men hvad gør han? Han oversætter lange passager fra det og bruger det så i øvrigt slet ikke. Ikke meget tyder på, at han havde forstået det.

De Mans læsning var epokegørende og kunne have været det for læsningen af Grundtvig, men det fik ingen konsekvenser i dansk litteraturforskning, der jo på det tidspunkt var nærmest totalt afvisende over for dekonstruktion og Grundtvig. Grundtvig er altid som digter faldet ned i et mellemrum mellem litterater og grundtvigianere. For lidt digter og for meget alt mulig andet.

Efter Paul de Man-episoden fortsætter Borum uanfægtet og debatterer med Michelsen og Vilh. Andersen, men igen dukker litteraturteori op. Borum har læst en anmeldelse i *Times Literary Supplement* om en Montaigne-bog, hvor der står, at Montaigne har foregrebet mange post-strukturalistiske temaer. Det har Grundtvig også, føjer Borum så til. De består i følgende: "selv-bevidsthed, emnernes provisoriske status, det mangfoldige samspil mellem bogen og andre tekster, skriveprocessen som tema." Ikke meget oplysende med andre ord, men hele tiden er det for at vise, at Grundtvig er den største og den samtidige. Det hele er et forsvar for ham med alle midler.

Hvad salmerne angår, er det meste, der er skrevet, opbyggeligt eller folkelig genfortælling. Der mangler, siger Borum, en tidssvarende litteraturhistorisk analyse. Teologerne skriver opbyggeligt, mens litteraterne holder "frikvarter", fordi salmer ikke er rigtig poesi, men brugspoesi. Søren Holms bog om myter er et skrækkesejmelpe. Også Borup Jensen og K. E. Bugge kritiseres meget. Ros er der til Thodbergs elever, der udgav *For sammenhængens skyld* i 1977, der indeholdt en række analyser. Borum har en sjov kommentar. Der må kunne laves en begrebsordbog, for nu er der "lige så mange computere som arbejdsløse akademikere". Ja, det var dengang. Det er for øvrigt her, som om Borum, der jo var kendt som en ubarmhertig anmelder, holder sig tilbage. Der er visse Grundtvig-forskere, der får det glatte lag, men de fleste bliver rost til skyerne. Det er enten-eller. For eksempel fremhæves især Peter Brasks Grundtvig-tolkning, og på det tidspunkt var der en vis interesse for Brasks litteraturteori. Han slutter sit kapitel med at referere Brasks læsning som for at vise, at litteraterne kan mere. Brask – og Borums egen – bliver dermed eksempler på de tidssvarende tolkninger.

Er salmerne slået igennem? Igen er det det kanoniske, som optager Borum. Hvis Grundtvig er den største, så må de jo være slået igennem. Borum tager da Thodbergs ide til sig om, at Grundtvigs salmer først

vandt “officielt frem” med salmebogen fra 1953, fordi de på det tidspunkt var tømt for teologi. Han tilslutter sig Thodbergs rekonstruktive hermeneutik. Salmerne skal, siger også Borum, gøres historiske for derved at blive nutidige. Det er en højst tvivlsom tese: i modstrid med i al fald både filosofisk hermeneutik – Hans-Georg Gadamer – såvel som nykritik. Det fører til en diskussion af salmer, hvor Borum vil have de originale og så smide, som han siger, “popteksterne” ud. Måske har det inspireret dem, der lavede den nye salmebog. På trods af at han tilslutter sig den historiske læsning, lægger han også vægt på, at Grundtvigs salmer handler om menneskelivet; hvad ellers, som han siger, men dermed handler de jo ikke om noget, og Borum siger det for at forhindre private læsninger.

I forbindelse med en længere analyse af “Alt hvad som Fuglevinger fik” kommer han direkte ind på Harold Bloom og taler om Grundtvigs bestandige “væddestrid” med Kingo (143), men synspunktet forlades og udvikles ikke, ganske som tilfældet var med Paul de Man. Kapitlet indeholder derimod en længere diskussion om poesi og prosa i forbindelse med Thodbergs refleksioner over forholdet mellem prædiken og digt. Han roser og dadler, men han har jo ret i, at det er en underlig forståelse af forholdet mellem poesi og prosa, der ligger til grund for det. Grundtvigs prosa er poetisk, siger Borum, og det er sandt, skønt det, der mangler hos Borum, er en forståelse for, at det poetiske er en sproglig funktion, der kan findes i alle tekster, i al fald hvis vi følger den strukturelle lingvistik.

7. Borum var ikke kulturradikal. Han orkede ikke politik og de diskussioner, der foregår i *Information*, “hvor alle siger det de har sagt før og ingen hører efter” (171). Han var dog selv ofte barsk og polemisk. Han skrev jo i *Ekstra-Bladet*. Og Borum kunne heller ikke dy sig selv i denne ellers alvorlige og saglige bog. Her finder vi udtryk om Ole Wivel som profet “for Gud som modernist”, eller Martin A. Hansens “kristelig-deterministiske asarus for seminarister (for slet ikke at nævne de kristelige FDF-marxister)” (171). Disse udfald kommer kort før en kort historisk skildring, der går fra Kierkegaard over Rasmus Nielsen til Georg Brandes. Herefter førtes en skjult debat, siger altså Borum, mellem “fritænkende brandesianere og forskellige retninger af grundtvigianere”. På en måde ophørte striden med dannelsen af Det Radikale Venstre, men på den anden side er striden vel egentlig aldrig ophørt, fortsætter han, men den interesserer ham ikke, fordi den er en forvrængning af “digteren Grundtvig”. Grundtvig er igen fanget mellem for lidt digter eller mere end. Enten er han bedre “end de sølle digtere” eller også er han den “platte og ildelugtende pastor Grundtvig, der ikke er rigtig, det vil sige radikal-og-æstetisk, ‘digter’” (172).

Denne strid er jo vendt tilbage, men *digteren* Grundtvig er forsvundet. En, der har forsøgt at forene de to traditioner, er Ralf Pittelkow i *Forsvar for nationalstaten*, men der spiller *digteren* Grundtvig ingen rolle.

8. Det mest spændende ved Borums kapitel om “åbenbaring”, hvori han blandt andet behandler de filosofiske artikler fra *Danne-Virke*, er hans kritik af og uforbeholdne ros til forskellige danske Grundtvig-tolkere. A. Pontoppidan Thyssen er helt fremragende; det samme er Jens Kvists speciale. Og denne morsomme kommentar har han til P. G. Lindhardts Grundtvig-bog fra 1964, at det ville svare til at lade en VS'er skrive en Fremskridtspartiets og Glistrups historie. Borum giver her også udtryk for en undren over, at der ikke findes en “grundlæggende bog om Grundtvigs kristendoms-syn og kirke-syn” (198). Det synes jeg også, men måske kan den ikke skrives, og måske findes den. I al fald får det Borum til at konkludere, at teologien skal udlæses af prædikener og salmer, hvorved han faktisk marginaliserer Grundtvigs tekster om filosofi og historie, altså prosaen.

I glimt finder vi hos Borum tankevækkende betragtninger, når han taler om “bogstavelighedens ironi” og finder ligheder mellem Grundtvig, Villy Sørensen og sin ekskone Inger Christensen. Denne ironi finder vi, når Grundtvig taler om tros-ordet og ord-troen, som for Borum er et tegn på alt-i-alt. Der er noget inciterende ved denne tese om, at alt er i alt, altså at der ingen forskel er på de forskellige tekster og på historie, poesi, teologi, ganske som der ingen dualismer synes at være hos Grundtvig. Vi kunne måske tale om en radikal immanens-tænkning, sådan som vi også finder hos Løgstrup. Det hele er til stede her og nu. Borum havde en stor kærlighed for minimalistisk poesi *à la* Gunnar Bjørnings, og han finder den slags midt i den grundtvigske tekstmasse. “Fire af de allermindste ord på det danske sprog stilles klods op ad hinanden: ‘jo’, og ‘nu’ og ‘er’ og ‘her’” (123).

Dette alt-i-alt får Borum til at sige, at Grundtvig indføjede en poetik “overalt i sine skrifter” (213). Det, mener jeg, er godt set. Citatet er fra et kapitel om “liv”, der handler om pædagogik, men her kommer Borum ind på det, som vor tid er besat af at tale om: danskhed. Det var ellers ikke noget, mange beskæftigede sig med på det tidspunkt; først hen imod slutningen af 1980'erne eksploderede det og det endte med skoleloven 1993, hvor det blev skolens opgave at gøre børnene fortrolige med dansk kultur. Samme år skrev Søren Krarup bogen *Dansk kultur*.

Grundtvig er dansk i hoved og hjerte, i tale, billedsprog osv. Siger Borum. Det var helt uproblematisk at sige den slags i 1983. I dag er det nok til at forvise Grundtvig fra kanon.

Han gennemgår derefter “Langt højere Bjerge”, der kaldes en fædrelandssang, hvad den vel egentlig ikke var. Han noterer, at den blev skrevet, fordi den norsk-danske digter og økonom C. Pram var rejst til De Vestindiske Øer og bruger i øvrigt Flemming Lundgreen-Nielsens læsning af digtet, men afviser igen, at Grundtvig skulle være dualist.

Digtet er langt snarere udtryk for en tabserfaring. Det kom til at hedde “Danmarks Trøst”. Det danske imperium havde jo lidt et stort nederlag med tabet af Norge, og C. Pram var dybt involveret også i den norske sag.⁴ Og Borum mener, at “langt” også har at gøre med, at der var langt til Vestindien, men enhver vidste også, at utallige døde, når de kom ud til tropekolonierne. Det gjorde jo Grundtvigs to brødre. Jeg kan her ikke undlade at fortsætte lidt i samme spor. Søren Kierkegaards Regine Olsen tog også til De Vestindiske Øer, og i den ovenfor omtalte bog af Krarup er der noget om Tidehvervs stifter N. I. Heje, der voksede op på De Vestindiske Øer, hvor faderen var præst. Og endelig – det skal jo med – vil Borum lige kalde Krarup klovn nr.1 i den danske folkekirke. På det punkt er tiden stået stille.

Borum kalder dette digt en klassiker og mener dermed, at det er mere end en romantisk hyldest - for det er ironisk. Det siger han som forsvar, for der har været dem dengang, der åbenbart “kasserede” digtet, fordi det fremhæver Danmark frem for andre nationer. Digtet er ikke nogen fædrelandssang og heller ikke nationalt, for det er højst tvivlsomt, om den slags fandtes i 1820, vil jeg godt føje til. Det er jo også et retorisk digt henvendt til kongen. Det er patriotisk. Det var folk som Jens Møller og Chr. Molbech, der var med til at skabe en national forestilling om litteratur, meget mere end Grundtvig. Grundtvig ville ikke skrive nogen dansk litteraturhistorie, som Flemming Conrad har fremhævet.

9. Borums tese sammenfattes i begrebet *samtidighed*. Han kan have det mange steder fra. Ian Kott skrev en bog om Shakespeare som vor samtidige, og ideen spiller en stor rolle for Ezra Pounds poetik, som Borum kendte godt. Ligesom han vil placere sig midt imellem litteratur og Grundtvigforskere, vil han hverken læse Grundtvig historisk eller mytologisere ham og gøre ham nulevende. Mon ikke det var de marxistiske forsøg på at aktualisere ham, som han tænker på. Det er jo en interessant forskel til i dag, hvor de samme forsøger at gøre Brandes nulevende.

Borum ville læse Grundtvig som en enhed eller helhed, uden brud. Det er det med alt-i-alt og det antidualistiske. Pudsigt nok dukker der

⁴ Pram var født i Norge i 1756, men boede fra sit 8. år i Danmark og var kgl. embedsmand i København.

så et citat op fra Michel Foucaults *Vidensarkæologi*, men reelt er det Henning Høirup, han bruger. Logik bliver erkendelsesteori, og så føjer Borum til: og *poetik*, og det får ham til at tænke på, da han gik til filosofikum hos K. E. Løgstrup, der sandt nok vikarierede for Justus Hartnack, men Borum dumpede. Han forstod ikke et ord af, hvad Løgstrup sagde. Hans redning blev den analytiske filosofi og lidt Wittgenstein, siger han.

Borum var klar over, at synet på romantikken helt havde ændret sig hos de amerikanske “dekonstruktører”, som han nævner, og han savner en nylæsning af Grundtvig, som han godt ved, at han ikke selv har præsteret. Han nævner kort en artikel af Horace Engdahl, der senere blev til bogen *Den romantiske teksten*, der revolutionerede synet på svensk romantik. Borum skrev altså ikke en tidssvarende bog, og det er, som om han erkendte det. Hans mål var derfor kun ét: at så mange som muligt læste Grundtvig. Grundtvig skulle være kanon. Han skal ikke bruges og gøre reklame for biodynamiske grøntsager eller mod fællesmarkedet, han skal læses og derved “bruges han os”.

Litteraturliste

- Bloom, Harold (1973/77), *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, New York.
- (1994), *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, New York.
- Borum, Poul (1966), *Poetisk modernisme*, København.
- (1969), “Meningsmetrik”, *Kritik* 9, 20-51.
- (1983), *Digteren Grundtvig*, København.
- Brix, Hans (1955) *Danske digtere*, København.
- Conrad, Flemming (1996), *Smagen og det nationale: Studier i dansk litteraturhistorisk skrivning 1800-1861*, København.
- Engdahl, Horace (1986), *Den romantiska teksten*, Stockholm.
- Foucault, M. (1969), *Vidensarkæologien (L'archéologie du savoir*, overs. Mogens Chrom Jacobsen), Århus.
- Frank, Niels (2008), *Alt andet er løgn*, København.
- Ibsen, Henrik (1906), *Brand*, Samlede Værker, andet bind, Kristiania.
- Jensen, Jørgen I. og Nielsen, Erik A. (red.) (1983), *Efterklange – et Grundtvig-seminar*, Århus.
- Kott, Jan (1965), *Shakespeare our Contemporary*, oversat fra polsk af Boleslaw Taborski, London.
- Krarup, Søren (1993), *Dansk kultur*, København.
- Lindhardt, P. G. (1964), *Grundtvig*, København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980), *Det handlende ord*, København.
- Pittelkow, Ralf (2004), *Forsvar for nationalstaten*, København.
- Reich, Ebbe Kløvedal (1972), *Frederik: En folkebog om N. F. S. Grundtvigs tid og liv*, København.

- Rønning, F. (1938), *N. F. S. Grundtvig: Et Bidrag til Skildring af dansk Åndsliv i det 19. Århundrede*, København.
- Stidsen, Marianne (2005), "Mellem kanon og kultur – er forsøg" i Jens Anker Jørgensen *et al.*, *Hovedsporet: Dansk litteraturs historie*, København.
- Thodberg, Chr. (red.) (1977), *For sammenhængens skyld: Ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener*, Århus. (Også optaget i *Grundtvig-Studier* 1977-78 (10-290))